

Ali Balci, Doktora Ders Notları, 2004, Sabirya Üniversitesi
Kamu Yönetimi, Ders Notları, Prof. Dr. Davut Durmuş.

Kapitalizm Demokrasi İlişkisinde Eşitlik Sorunu

Bu çalışmanın temel iddiası, eşitlik konusunda birbirleriyle çelişir gibi görünen kapitalizm ve demokrasinin nihai durumda birincisinin ikincisine uygulanabileceği bir ortam oluşturmak zorunda kalması dolayısıyla aslında çelişmediklerini göstermektir. Fakat, böyle bir iddiada bulunmak ve bu iddiayı en azından teorik bağlamda ispatlamak belli sabitlemeler yapmaksızın mümkün değildir. Nitekim, belli bir kavram ya da duruma ilişkin analizde bulunmanın ön şartı paradigma tartışmalarının isabetle vurguladığı gibi kavram ya da durumu sabitlemek yani tanımlamaktır. Tanımlamanın yapılmadığı diğer bir ifadeyle kavram ya da durumun ne olduklarının tespit edilmediği analizler kolayca tutarsızlık tehlikesine düşebileceklerinden bilimsellikten uzaklaşırlar. Bu bağlamda kapitalizm ve demokrasi ilişkisi analiz edilmeden önce bu kavramlar belli bir tanımlamaya tabi tutulacak ve bu tanımlamalar üzerinden tespitlerde bulunulacaktır. Fakat, yapılacak tanımlamalar tüm literatürü kapsama iddiasında olmaktan ziyade, tespitlerin üzerine inşa edilebileceği bir alt yapı olma iddiasındadırlar. Bu sebeple, gerek demokrasi gerekse kapitalizmin tanımı bu iki kavramı ilişkilendirmeye imkan kılacak şekilde yapılacaktır.

Demokrasinin temelde en önemli şartı devlet erkinin sınırlandırılmasıdır. Bu bağlamda, Touraine'nin devletin iktidarını sınırlaması dolayısıyla "pazar ekonomisi"nin demokrasinin zorunlu koşulu olduğu yönündeki tespiti¹ bir hayli isabetlidir. Söz konusu tespitte kritik nokta bireyler arasında pazar ekonomisinin diğer bir ifadeyle kapitalizmin özgürlüğü inşa edici bir işlev üstlenmesi ve bunun sonucunda bireyin tercihini bir üst iktidar tarafından sınırlandırmaksızın ortaya koyabilme imkanına kavuşmasıdır.² Kısacası, kapitalizm belli bir topluma özgürlük anlayışını getirerek demokrasinin varlık koşullarından en önemlisini hayata geçirir. Olaya bu perspektiften bakan bir çok düşünür kapitalizm ve demokrasi arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ileri sürerken, Barrington Moore gibi bazı düşünürler kapitalizmin on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan

¹ Alain Touraine, **Demokrasi Nedir?**, Çev.: Olcay Kural, Yapı Kredi Yayınları (2. Baskı), İstanbul, 2000, s. 225

² Özgürlük kapitalizm ilişkisi için bkz. Ayn Rand, "Kapitalizm Nedir?", Çev.: Atilla Yayla, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der.: Atilla Yayla, Siyasal Kitapevi, Ankara, ...s. 221-222

demokrasinin temel sebebi olduğu, burjuvazinin –bağımsız kentli sınıf- olmadığı bir yerde demokrasinin de olmayacağını söyleyecek kadar iddialıdır³.

Fakat, kendisi de bir anlamda merkez otoritenin etkisini kaybetmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitalizm⁴ özgürlüğü serbest bırakırken zamanla sosyal dengede bir bozulmaya neden olur. Bu bağlamda, kapitalist bir sistemde demokrasinin işleyebilmesi diğerk bir ifadeyle kapitalizm ve demokrasinin bir arada varolabilmeleri için aşmaları gereken temel problem eşitlik konusunda düğümlemektedir. Eğer, demokrasiyi eşitlik ve özgürlüğün bir arada varolması gereken bir yönetim sistemi olarak tanımlıyorsak⁵, merkezi algılaması “kazanmaya dayalı”⁶ olan dolayısıyla da, zorunlu olarak eşitsiz bir durum üreten kapitalizmle uyuşup uyuşmadığının eşitlik temelinde açıklanması zorunludur. Dahl’ın tespitlerinden yola çıkılarak bir akıl yürütmede bulunmak gerekirse⁷, kapitalizm ve demokrasi arasındaki “eşitlik çıkmazı” şu şekilde özetlenebilir: mülkiyet sahipliği siyasal kaynak niteliği taşıyorsa ve bu sahiplik kapitalizmin bir sonucu olarak eşitsiz bir görüntünün ortaya çıkmasıyla sonuçlanıyorsa demokrasinin en önemli varlık koşulu yani siyasal katılımcıların eşitliği tehlikede demektir, ki aynı şekilde demokrasinin bir ön koşulu olarak siyasal eşitlik belli bir oranda sosyo-ekonomik eşitliği gerektirecekse, kapitalizmin temel ilkesi yani devamlı kazancı artırma bir sınırlandırılmışlıkla karşı karşıya kalacaktır. Diğerk bir ifadeyle, demokrasi sürdürülebilirliğinin ön koşulu olan sosyal eşitliği sağlamaya çalışırken kapitalizmin

³ Barrington Moore Jr., **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev.: Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, (2. Baskı) İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s. 487; John Stuart Mill demokrasinin kaçınılmazlığını kapitalist sistemin getirilerine bakarak ilan etmişti. O’na göre, artan refah, yaygınlaşan eğitim, gittikçe genişleyen ulaşım ve eğitim ağının halkın bilinç düzeyini ve örgütlenme olanaklarını artırması demokrasiyi kaçınılmaz kılıyordu. (Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Huber Stephens and John D. Stephens, **Capitalist Development and Democracy**, Polity Pres, Oxford, United Kingdom, 1988, s. 45) Mill’in kapitalizm ve demokrasi ilişkisinde ortaya attığı bu unsurlar O’ndan sonra kapitalizmin demokrasiyi olumlu yönde etkilediğine yönelik ortaya atılan tezlerin temel dayanak noktaları olacaktır.

⁴ Jean Beachler, **Kapitalizmin Kökenleri**, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitapevi, Ankara, 1994, s. 117-119; Alan Mcfarlane, **Kapitalizm Kültürü**, Çev.: Remzi Hakan Kır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 209

⁵ Leslie Lipson, “Demokrasinin Felsefesi, Çev.: Mustafa Erdoğan, **Siyasal ve Sosyal Teori**, Der.: Atilla Yayla, 1999, Siyasal Kitapevi, Ankara, s. 18; Giovanni Sartori, **Demokrasi Teorilerine Geri Dönüş**, Çev.: Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, 11 ve 12 bölümleri

⁶ Lucien Febvre, **Uygarlık, Kapitalizm ve Kapitalistler**, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, Ankara, 1995, s. 86

⁷ Robert Dahl, **Demokrasi ve Eleştirileri**, Çev.: Levent Köker, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 414-415; Robert A. Dahl, **Demokrasi Üstüne**, Çev.: Betül Kadioğlu, Phonex Yayınları, Ankara, 2001, s. 181-183; Dahl’dan aktaran, David Held, **Models of Democracy**, Standford University Press, Standford, California, 1987, s. 201-202; Kapitalizmin eşitliği yıpratıcı etkisinin farklı bir analizi için bkz. M. Duverger, **Batı’nın İki Yüzü**, Doğan Yayınları, 1977, s. 53

temel mantığına yani serbest piyasaya müdahale etmek zorunda kalır⁸, kapitalizm de daha fazlayı elde etme sürecinde ekonomik refahı belli bir kitleye aktararak sosyal dengeyi bozar ve demokrasinin uygulanabilirliğini sorunlu hale getirir.

Kısacası, gerek demokrasi gerekse kapitalizm özgürlüğü uygulanabilmelerinin bir ön koşulu olarak talep etme konusunda birleşseler de, temel sorun eşitliğe bakışlarında düğümlenmektedir. Eşitlik demokrasinin varlığı için gerekli bir şart iken, kapitalizm için bir engel teşkil etmektedir. Demokrasi ve kapitalizmin bir arada bulunma imkanına özgürlük cephesinden bakanlar, ki bunlar genelde liberallerdir, söz konusu bir aradalıkta herhangi bir sorun görmezler. Onlara göre, kapitalizm serbest piyasayı öngördüğünden devlet tahakkümünü ortadan kaldırarak özgürlüğü uygulanabilir kılar ve bu durum demokrasinin uygulanabilmesini yolunu açar.⁹ Liberallerin tespitlerinden anlaşılacağı üzere kapitalizm ve demokrasiyi özgürlük temelinde bir araya getirmenin mümkünatı teorik bağlamda gösterilmiştir. Hatta özgürlük demokrasi için eşitlikten önce gelmesi gereken bir unsur olduğunda¹⁰, kapitalizmin demokrasinin varolabilmesi için asıl kritik ön koşulu sağladığı da söylenebilir. Dolayısıyla, temel sorun eşitlikte düğümlenmekte ve bu sorun çözülmedikçe kapitalizm ve demokrasinin bir aradalığı teorik olarak mümkün gözükmemektedir.

İlginç olan, ^{ise} teorik bağlamda eşitlikte düğümlenen sorun sebebiyle kapitalist bir sistemde demokrasinin varolabilmesi mümkün olmamasına rağmen, pratiğin bize gösterdiği dünyadaki demokrat ülkelerin bir çoğunun kapitalist olduğu ve daha da önemlisi demokrat ülkelerin neredeyse tamamını kapitalist ülkelerin oluşturduğudur. Bu ironi, teorinin yanlışlığının bir sonucu değil, kapitalizm ve demokrasi arasındaki ilişkide kapitalist tarafın eksik okunmasından kaynaklanmaktadır. Büyük bir olasılıkla Marxistlere kapitalizm içinde gelişen bir demokrasinin “burjuva demokrasisi” olacağı¹¹

⁸ François Fukuyama, “Kapitalizm ve Demokrasi: Gözden Kaçınlan İlişki”, Çev.: Doğan Nadi Leblebici, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der.: Atilla Yayla, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1999, s. 109

⁹ Aytekin Yılmaz, **Çağdaş Siyasal Akımlar Modern Demokraside Yeni Arayışlar**, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s. 180

¹⁰ Mustafa Erdoğan, “Demokrasini Felsefesi Üstüne Birkaç Not”, **Sosyal ve Siyasal Teori**, Der.: Atilla Yayla, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1999, s. 387; Sartori, a.g.e., s. 387; Tocquivalle ise tam aksini düşünür ve demokratların yoksulluğa köleliğe dayanabildiklerini fakat arisokrasiye dayanamadıklarını öne sürerek demokrasi ve eşitliğin özgürlükten daha önemli olduğunu vurgular. (aktaran, Raymon Aron, **Sosyolojik Düşünce'nin Evreleri**, Çev.: Korkmaz Alemdar, Bilgi Yayınları, Ankara, (3. Baskı), 2000, s. 209)

¹¹ Gabriel A. Almond, “Capitalism and Democracy”, **Comperative Politics**, McGrew Hill, United States of America, 2004/2005, s. 217

ve demokrasinin sosyalizme uygun bir sistem olduğu tespitini yaptıran da demokrasi ve kapitalizm ilişkisinin eşitlikte düğümlenen bu açmazıydı.¹² Demokrasi eşitlik anlayışı uygulandığında eşitsizlik üreten kapitalizme engel teşkil ederken, mutlak anlamda bir toplumsal eşitliği öngören sosyalizmle uyum içinde bir görüntü sergilemektedir. Fakat, Marxistlerin atladığı nokta kapitalizmin devamlı eşitsizlik üretmesinin kendi sonu olduğu ve sosyalizmdeki mutlak eşitliğin demokrasinin diğer bir koşulu olan özgürlüğü ortadan kaldırdığıydı. Demokrasi özgürlüğün olmadığı bir sosyalizmden çok, sosyal dengeyi yani eşitliği kendi geleceği için üretmek zorunda olan bir kapitalizmde yaşayabilir.

Olası bir yanlış anlaşılmanın önüne geçmek için kuvvetle ifade edilmelidir ki, bu çalışmada sosyal denge yani eşitlikten kastedilen mutlak anlamda bir eşitlik değil¹³, demokrasinin uygulanması için gerekli olan minimum ekonomik refahın tüm demosda¹⁴ bulunmasıdır. Bu da demos arasında belli bir sosyo-ekonomik düzeyin yakalanması anlamına gelir. Huntington'un kavramlaştırmasıyla "siyasal geçiş bölgesinin" aşılması gerekmektedir¹⁵ ki, zaten demokrasi tarihine baktığımızda "demos" arasında belli bir sosyo-ekonomik düzeyin yakalandığını demokrasinin her aşamasında görürüz. Örneğin, doğrudan demokrasinin uygulandığı eski Yunan'da demos denilen kitle belli bir sosyo-ekonomik düzeye sahipti ve birincil ihtiyaçların dışında politikaya ayırabilecekleri bir vakide sahipti. Fakat, o dönem bunu kapitalizm sağlamıyor, Atina nüfusunun 3/2'sini oluşturan kölelerin demosa ürettiği "artık zaman" mümkün kılıyordu.¹⁶ 18. ve 19. yüzyıl

¹² Benzer tespitlere Schumpeter'in klasik çalışması olan "Kapitalizm, Demokrasi ve Sosyalizm" adlı eserde de rastlanır. Schumpeter'i böyle bir tespite yönelten temel saik, demokrasiyi özgürlük ve genel istenci belirleyen karar alma yöntemi olarak değil, liderin seçimi için bir araç olarak görmesidir. (Herbert Gintis, "Where Did Schumpeter Go Wrong", **Challenge**, Volume: 34, Issue: 1, January/February 1991, ss. 27-33, s. 28) O'na göre, demokrasi -tıpkı kapitalizmde olduğu gibi- bireylerin karar verme iktidarını kazanmak için halkın oyunu rekabetçi bir mücadele yoluyla elde etmelerine imkan veren, siyasi kararlara ulaşmaya yönelik kurumsal düzenlemelerden ibaretti. (Joseph A. Schumpeter, **Capitalism, Socialism and Democracy**, Unwin University Boks, London, 1974, s. 250)

¹³ Demokrasi için bir eşitlik durumu gereklidir fakat bu mutlak anlamda eşitlik olursa özgürlüğü ortadan kaldıracığından demokrasiyi imkansız kılar. Montesquieu'nun yıllar önce ifade ettiği üzere demokrasi eşitlik ruhunun yitirilmesiyle bozulabileceği gibi aşırı (mutlak) eşitliğin hayata geçirilmesiyle de bozulur. (Montesquieu, **Kanunların Ruhunu Üzerine**, Çev.: Fehmi Baltaş, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, Ankara, 1998, s. 181)

¹⁴ Burada demos kavramını kullanımımızın temel sebebi ilgili ülkede yaşayan tüm insanlardan ziyade iktidara katılan kitleyi gösterebilecek Türkçe'de uygun bir kavramın olmamasıdır. Demokratik bir sistemde Yunanistan örneğinde somutlaştığı üzere yönetimden dışlanan belli bir kitle olabilir, halk kavramının kullanılması bu kitleyi de içine dahil edeceğinden ilgili kavramı kullanmayı tercih ettik.

¹⁵ Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga, Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratikleşme**, Çev.: Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 58

¹⁶ Held, **Models of Democracy**, a.g.e., s. 33-34

Devlet roller, Devletin Üzerine Yatırılır, İnce tutarlar, Akbra, 1892

Şumpeter'in devletin ordabilmesinde devletin bir rejimde de yaşayabileceği tespitine getirmiştir. (Baker, 32)

demokrasilerinde demosa yani sermaye sahibine artı zamanı üreten işçiler ve sömürgelerken, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal politikaların uygulanmasıyla işçilerin de sosyo-ekonomik denge sağlanarak demosa dahil edilmesi yeni artık zaman üreticilerini gerekli kılmıştır. Bu, kapitalizmle birlikte zaten varolan bir şeydi ve seri üretim ve teknoloji modern dönemin demosuna ihtiyaç duyduğu artık zamanı sağladı. Önemli olan bu artık zamanı üreten sosyo-ekonomik alt sınırın tüm toplumda aynı olmasıydı ve kapitalizmin tarihsel olarak gelip dayandığı sınır onu sosyal politikaların uygulanması zorunluluğuyla karşı karşıya bırakacaktır. Bu mutlak eşitliği sağlamasa da, ki zaten mutlak eşitlik demokrasiyi imkansız kılar, birincil ihtiyaçlardaki bağımlılıkları ortadan kaldırarak demokrasinin uygulanabilmesi için ihtiyaç duyduğu minimum eşitliğin varolabilmesinin yolunu açar.

Gelir eşitsizliği ve demokrasi arasında bağlantı kuran en önemli ^{duygunur} kişî olarak Seymour Martin Lipset gösterilebilir. Temelde itidal ve tolerans üzerine odaklanan Lipset, ekonomik refahın artmasıyla demokrasinin uygulanma olasılığının da artacağını öne sürer. Büyük gelir dengesizliklerinin olduğu toplumlarda fakirlerin ayrıcalıklılara ve kurulu düzene karşı düşman bir pozisyon almaları daha muhtemel olduğu gibi, bu toplumdaki zenginler de fakirlere söz hakkı verecek olmasından dolayı demokrasiye karşıdırlar. Gerek zengin gerekse fakir kesimin taleplerini ortak noktada buluşturmak mümkün olmadığından, demokratik bir sistemin oluşabilmesi için bu iki sınıf arasındaki gelir farkının daraltılarak taleplerde ortaklık oluşturulması gerekir. Bu sebeple, orta sınıf Lipset'in analizinde demokrasinin oluşabilmesi için en önemli unsur olarak görülür.¹⁷ Fakat, Lipset'in eksik bıraktığı nokta kapitalizmin nasıl sosyal dengeyi sağlayarak orta sınıfı genişleteceğidir. Zira, kapitalizm doğası gereği belli bir kitlenin giderek zenginleşmesi ve geri kalanın fakirleşmesi olduğundan, kapitalist bir sistem içinde gelir eşitsizliği giderek artacaktır. Lipset'in öne sürdüğü gibi ekonomik refah bir toplumda itidal ve toleransın gelişmesini sağlıyor olsa da, kapitalist bir sistemde ekonomik refaktan tüm toplumun pay alması nasıl mümkün olacaktır? Bu sorunun cevaplanmasında vahşi kapitalizmin sosyal devletle işbirliğine giderek ehilleşmesi kritik bir öneme sahiptir.

¹⁷ Dietrich Rueschemeyer, Evelyne Huber Stephens and John D. Stephens, **Capitalist Development and Democracy**, Polity Press, Oxford, United Kingdom, 1988, s. 14; Manfred G. Schmidt, **Demokrasi Kuramlarına Giriş**, Çev.: M. Emi Köktaş, Vadi Yayınları, İstanbul, 2001

Sosyal devletin kapitalist bir sistem içinde kendiliğinden gerçekleşmesi beklenemezdi ve dışarıdan bir müdahale zorunluydu. Kapitalizm içinde bu müdahaleye yönelik ihtiyacın ortaya çıkması ise vahşi kapitalizmin zamanla işçi sınıfını genişletmesi ve söz konusu sınıfın refahını düşürmesinin ardından gelmiştir. Vahşi kapitalizm genişleyen ve gittikçe zor koşullara itilen bir sınıf ürettiğinden iktidar geniş bir kitleden gelen refah talebi baskısıyla karşı karşıya kalır. Sistem bu sınıftan gelen talebi karşılamak için ya iktidarı söz konusu sınıfla paylaşarak sonuçların sorumluluğundan kurtulma yolunu seçer ya da işçi sınıfının refahını sosyal politikalarla artırarak hoşnutsuzluğun kaynağını ortadan kaldırır.¹⁸ Gerçekte, kapitalizm için en ideal yol bu iki çözümü bir arada uygulamaktır. Zira, satın alan kitlenin devamlı fakirleşmesi kapitalistlerin ürettiği malların ellerinde kalmasına yol açar ve ikinci yöntemle yani sosyal politikalarla sistem pazarını yeniden inşa ederek bu krizden kurtulur. Sosyal dengenin bu şekilde sağlanması toplumun iktidarı paylaşma talebini artıracığından birinci çözümün de uygulanmasını dolaylı olarak dayatır.¹⁹

Keynesyen politikalarda somutlaştığı üzere, kapitalizmin kendi geleceğini kurtarmak için uygulamaya koyduğu bu iki önlem pratikte Avrupa'da demokrasinin yükselişiyle sonuçlanmıştır. Bowles ve Gints'in isabetle vurguladıkları üzere, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yirmi yılı aşkın bir dönemde Avrupa ülkelerindeki hızlı ekonomik gelişme ile demokratik istikrarın birlikte yürümesi iki sistemin yapısal biçimde iç içe geçmesinden ziyade özgül koşulların sonucudur ve liberal demokrasinin bu dönemdeki başarısı demokrasi ile kapitalizm arasındaki Keynesci düzenleme denen ittifakın bir ifadesidir.²⁰ Avrupa ülkelerini komünist ve faşist sistemlere kaymaktan kurtaran tek şeyin Keynesyen politikalar olduğu gibi ileri bir yoruma²¹ gitmek doğru

¹⁸ Kapitalizm kendi geleceğini ve dolaylı olarak ta demokrasinin geleceğini kurtarmak için böyle bir uygulamaya gitmek zorundaydı. Nitekim, 1929 ekonomik buhranının getirdiği kitlesel refah düşüşü/ sosyo-ekonomik gerileme toplumsal karşı devrimi en ilkel yoluyla seferber etmiş ve bu bir çok ülkedeki parlamenter demokrasiyi ortadan kaldırmıştır. (Perry Anderson, **Batı'da Sol Düşünce**, Çev.:..., Birikim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 38) Vahşi kapitalizmin beraberinde getirdiği gelir dağılımındaki derin eşitsizlikler kitleleri şiddet temelinde harekete geçirmiş ve mevcut demokrasilerin bir kısmını sona erdirmiştir. Bu da gösteriyor ki, kapitalizm mutlak anlamda alındığında demokrasiyle çelişen bir sistemdir.

¹⁹ Kapitalizmin sosyal politikalar aracılığıyla demokrasiye uygun bir ortam oluşturduğundan farklı olarak, aslında serbest piyasanın demokratik hükümetler tarafından ılımlaştırıldığı yönünde de tespitler vardır. (Yılmaz, a.g.e., s. 184; Samuel Bowles ve Herbert Gints, **Demokrasi ve Kapitalizm**, Çev.: Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996)

²⁰ Bowles ve Gints, a.g.e., s. 109

²¹ Michael Stewart, **Keynes Devrimi**, Çev.: Asım Baltacıgil, Minnetoğlu Yayınları, İstanbul, t.y., s. 126

Balcı, 2004

olmasa da, bu dönemde demokrasinin gelişiminde sosyal politikaların kritik bir öneme sahip olduğu muhakkak.

Görüldüğü üzere, kapitalizm sosyal politikaları hayata geçirerek demokrasiyle aralarındaki eşitlik problemini aşma imkanına kavuşmuştur. Fakat, sosyal politikaların uygulanmasında dışarıdan sisteme bir müdahalenin olması yeni bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan özgürlük kamu gücünü azaltmayı gerektirdiğinden²² sosyal politikaları uygulama yetkisi vererek kamu gücünün iktidarını artırmak demokrasiye özgürlük bağlamında yeni bir engel ortaya çıkaracaktır. Devlet soyut bir varlık olduğundan, gerçekten sosyal politikalar aracılığıyla iktidarı güçlenen yine devletin bu politikaları uygulamak için bağımlı olduğu sermaye sahipleri olmaktadır. Şayet, kapitalizm ürününü satın alacak kitleyi zenginleştirmesi gerektiğinin farkına varıyor ve bu doğrultuda iktidarı harekete geçiriyorsa mevcut iktidarı kontrol edenlerin kapitalistler olduğu rahatlıkla söylenebilir. Devlet güdümlü sosyalizm stratejilerinin sonuçlarına bakıldığında siyasal iktidarın toplumsal çıkarlara aracılık eden bir organ olmaktan çıkarak, ayrıcalıklı toplumsal gurupların çıkarına işleyen bir mekanizmaya dönüştüğü görülür.²³

Bu tespitler teoride demokrasi için fazlasıyla tehlikeli bir durumun ortada olduğuna işaret etseler de, pratikte kapitalizmin Keynesyen politikalarla birlikte bir dönem için eşitliği yeniden kurarak demokrasinin uygulanabilme olasılığını artırdığı inkar edilemez bir gerçekliktir. Sonuç olarak söylenilebilir ki, Keynesyen politikalar demokrasinin demokratikliğini azaltmış fakat, kapitalizmle arasındaki eşitlik sorununu belli bir oranda çözüme ulaştırarak bu sistem içinde uygulanabilmesini mümkün kılmıştır. Bununla birlikte, özellikle 1970 ve 1980'lerde Keynesyen politikaların uygulanabilirlik kriziyle karşı karşıya kalması sosyal dengenin diğer bir ifadeyle toplumsal eşitliğin sürdürülmesinde sorunlar yaşanması ile sonuçlanacaktır. Keynesyen politikadaki uygulanabilirlik krizi o kadar derindir ki, bazı yazarlar sosyal

²² Duverger, a.g.e., s. 53

²³ John Keane, **Demokrasi ve Sivil Toplum**, Çev.: Necmi Erdoğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 25; Yine de, özgürlükteki bu kayıp adil (eşit) bir toplumun ilkelerini azamileştirme çabalarının bir sonucu olarak alınıp belli bir noktaya kadar hoş görülebilir. (Norman P. Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, Çev.: Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, 2003, s. 300)

demokrasinin yeniden ihya edilmesinin artık mümkün olmadığını ortaya atmışlardır.²⁴ Bu bağlamda belirtmek gerekir ki, demosun sermaye karşısında demokratik bağlamda eşitliğini ve dolayısıyla da özgürlüğünü koruyabilmesi için yeni bir olguya ihtiyacı vardır.

Keynesyen politikaların uygulanabilirlik kriziyle karşı karşıya kalmasının en önemli sebebi olarak küreselleşme süreci gösterilebilir. Adorno'nun yerel anlamda ifade ettiği devletin kar dünyasının çıkarlarına hizmet ettiği²⁵ gerçeği bugün küresel bir hal almış ve devlet iktidarı küresel piyasa güçlerine tabi kılınmıştır.²⁶ Sermaye küreselleşmenin etkisiyle devlete olan bağımlılığını azaltınca diğer bir ifadeyle kendisi için daha uygun bir devleti seçebilme olanağına sahip olarak hem pazarını hem de ucuz iş gücü imkanını genişletince sosyal devletin sermayeye olan bağımlılığı görünür bir hal almıştır. Ulus devlet sosyal politikaların uygulanması için bağımlı olduğu sermayeyi başka bir devlete kaptırmak istemeyince, vergileri düşürmek ve teşvikler yoluyla sermayeyi içeride tutmaya çalışır. Böylece ulus devlet uyguladığı sosyal politikaların temel kaynağının önemli bir kısmını kaybeder ve toplumsal dengenin yeniden bozulmasının önüne geçemez. Sosyal dengedeki bu bozulma demokrasinin uygulanma imkanını sağlayan sosyal eşitliği bozacağından kapitalizm ve demokrasi ilişkisi yeni bir krizle karşı karşıya kalır. Tam da bu noktada, sivil toplumun yükselişi kapitalizm ve demokrasi arasındaki eşitlik sorununu çözen sosyal politikaların uygulanabilirlik krizini tolere eder. Kapitalist sistem içinde demokrasinin uygulanabilirliğini sürdürebilmesini sağlayacak yeni olgu sivil toplumdur ve zaten bunun uygulanabilmesi için Keynesyen politikaların da ortadan kalkması gerekiyordu.²⁷

Fakat, başından beri iddia ettiğimiz üzere eğer kapitalizmin demokrasi için zamanla eşitlik bağlamında uygulanabileceği bir ortam oluşturduğu tezinden ayrılmayacaksa, sivil toplumun kapitalizmle ilişkilendirilmesi gerekir. Şayet, sivil toplum kapitalizmden bağımsız bir şekilde gelişmişse sivil toplumun kapitalist sistem

²⁴ Pierre Rosonvallon, "Toplumsal Görünürlüğün Çöküşü", *Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, Der.: John Keane, Çev.: Ahmet Çiğdem, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 240

²⁵ Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*, Çev.: Orhan Koçak ve Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 55

²⁶ Richard Falk, *Yırtıcı Küreselleşme*, Çev.: Ali Çaksu, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s. 65; William Tabb, *Ahlaksız Fil*, Çev.: Ercüment Özkaya, Epos Yayınları, İstanbul, 2002; s. 63; Jürgen Habermas, *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti*, Çev.: Medeni Beyaztaş, Bakış Yayınları, İstanbul, s. 64-65; Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 2002, s. 321; Andre Gorz, *Yaşadığımız Sefalet*, Çev.: Nilgün Tural, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 26-27

²⁷ Rossonvallon, a.g.e., s. 240

içinde eşitliği yeniden kurarak demokrasiyi söz konusu sitem bağlamında uygulanır kılacağı iddiasından uzaklaşmış oluruz. On sekizinci yüzyıla kadar Avrupa'da bir sivil toplumun üyesi olmak bir devletin üyesi olmak anlamına gelirken, sivil toplum ve devlet aynı anlamda kullanılmaktaydı.²⁸ Kapitalizmle birlikte devletin iktidarının zayıflaması kamusal alanı bir serbestiyle karşı karşıya bırakınca sivil toplum devletten kopma imkanına kavuşmuştur. ^{Nitelikim?} Çerç Hegel'in çözümlerinde gerekse Hegel'i izleyen Karl Marx'ın analizlerinde sivil toplum kapitalizmin gelişimine paralel olarak oluşan ve gelişen bir nitelik arz eder. Bireyin gönüllü girişimiyle oluşturduğu yaşam alanı ancak kapitalizmin sunduğu özgür ortamda gerçekleşme imkanı bulur²⁹.

Sivil toplum kapitalist bir sistem içinde bir taraftan özgürlüğün sürdürülmesine katkıda bulunduğu gibi Tocqueville'nin de vurguladığı üzere yerel ve tikel özgürlüğü besleyip derinleştirilmesi dolayısıyla da demokratik eşitliğin devamına imkan sağlar³⁰. Sivil toplumun eşitliği sağladığı tespiti temelde ortak fikir temelinde bireyin belli bir guruba gönüllü aidiyetiyle "daha güçlü" olan karşısında kendini dengeleyebilmesi bağlamında savulabilirken, özgürlüğü sunduğu iddiası ise kendini guruba aitleştirmesi dolayısıyla sorunlu görünmektedir. Fakat, sivil toplumun "gönüllü öz sınırlama"³¹ temelinde oluştuğunu ve bireysel özgürlüğün de ancak kolektif çalışmanın ürünü olabileceğini³² göz önünde bulundurduğumuzda vurgulanması gereken özgürlüğü sağlamanın en iyi yolunun aslında sivil toplum olduğudur.

Kapitalizm sivil toplum ilişkisi özgürlük temelinde olumlu bir görüntü sergilese de, uzun yıllar kapitalizm içinde devletten bağımsızlaşmaya çalışan sivil toplum bunu tam anlamıyla hayata geçiremedi. Oysa, demokrasinin iki temel şartı olan toplum içinde özgürlük ve eşitliğin geliştirilmesi için sivil toplumun tamamıyla devlet iktidarından

²⁸ John Keane, "Despotizm ve Demokrasi", Çev.: Levent Köker, *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, Der.:John Keane, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 47-48

²⁹ Ersin Kalaycıoğlu, "Sivil Toplum ve Neo-Patrimonyal Siyaset", *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, Der.: E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sanbay, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 112

³⁰ aktaran, Keane, *Demokrasi ve Sivil Toplum*, a.g.e., s. 82

³¹ Will Kymlica, *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*, Çev.: Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 428; Michael Walzer'in de gösterdiği üzere aslında demokratik siyaseti mümkün kılan nezaket ancak sivil toplum içinde öğrenilebilir, zira kişisel sorumluluk ve karşılıklı yükümlülük düşüncesi totalitarizme kayma tehlikesi barındıran zora başvurmaksızın onaylanmama yaptırımı bağlamında ancak bölmesi bir ortamda gelişme şansına sahiptir. (Kymlica, a.g.e., s. 428)

³² Zygmunt Bauman, *Siyaset Arayışı*, Çev.: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15

bağımsızlaşması gerekiyordu, David Held'in ifadesiyle "çifte demokratikleşme" süreci³³ zorunluymdu. 1900'lerin sonlarına gelene kadar sivil toplum kendini özgürlük temelinde kurabileceği bir kamusal alandan yoksundu ve dolayısıyla önemli oranda iktidara bağımlılığını sürdürüyordu. Diğer bir ifadeyle, özel alanda özgürleşen birey kamusal alanda adeta devleti oluşturan çarkın dişlilerine dönüşmüştü. Habermas'ın isabetle vurguladığı üzere 1900'lerin sonlarında kamusal alan vahşi kapitalizmin başından beri ortaya koyduğu farklılıkların içinde eridiği bir alan olmaktan çıkarak farklılıkların özgünlüklerini koruyarak yaşayabildikleri bir alan haline gelmiştir.³⁴ Nitekim, 1960'lara geldiğinde farklılıklarını özel alana hapseden birey artık özel isteklerini kamusal alana taşıyarak onu tamamıyla sivil bir alana dönüştürecektir.³⁵ Bu bağlamda düşünüldüğünde sivil toplumun büyük oranda iktidardan bağımsızlaştığı rahatlıkla söylenilebilir. Kısacası, sivil toplum kapitalizmin sunduğu özgürlük ortamında gelişmiş³⁶ ve kendini tam olarak hayata geçirdiğinde toplumsal eşitliği yeniden kurarak kapitalist bir sistem içinde demokrasinin uygulanabilmesini mümkün kılmıştır.

Keynesyen politikaların uygulanmasının krize girmesiyle toplumsal eşitliği gerçekleştirebilme olanağı ortadan kalkmış gibi görünüyordu, sivil toplumun kapitalist sistem içinde gelişimini tamamlayarak 1900'lerin sonlarına doğru kendini hayata geçirmesiyle kapitalizm yeni eşitlik sağlayıcısına kavuşmuş ve demokrasiyle aralarındaki eşitlik temelinde ortaya çıkan gerilimi yeniden sonlandırabilmiştir. Burada kritik olan kapitalizmin kendi gelişimini engelleyecek bir sivil toplumun hayata geçmesine nasıl

³³ David Held, *Democracy and Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Democracy*, Polity Press, Londra, 1995, s. 24 (Davut hocadan alınan Held'in yazısının kaynakçasını kontrol et); Held, *Models of Democracy*, a.g.e., s. 283

³⁴ Jürgen Habermas, *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Çev.: Tanıl Bora ve Mithat Sencer, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997; Fakat, Habermas'dan farklı olarak Sennet insanların yoğun bir aradalığının, mahremiyetin azalmasının yıkıcı-Gemeinschafta yol açtığını öne sürerek aslında sivil topluma uygun bir kamusal alanın inşa edilmediğini iddia eder. (Richard Sennet, *Kamusal Alanın Çöküşü*, Çev.: Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, 326 ve 420) Sennet'e yönelik eleştiriler kamusal alanın aslında yeniden inşa edildiğini iskaladığı yönündedir (Helmut Kuzmics, "Medenileşme Süreci", Çev.: Mehmet Küçük *Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar*, Der.: John Keane, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 195) ve bu eleştiri göz önüne alındığında söylenilebilecek olan kamusal alanın yeniden inşa edilerek çökmekten kurtulduğu ve sivil topluma uygulanabileceği mekân sağladığıdır. Kamusal alanda farklılıkların bir aradalığı ve diyalojik ilişkilerine yönelik daha ayrıntılı bilgi için "radikal demokrasi" tartışmalarına bakılabilir.

³⁵ Ömer Çaha, *Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 51-52

³⁶ Bu tespitten sivil toplumun yalnızca kapitalist bir sistem içinde ortaya çıkabileceğinin anlaşılması gerekir. Nitekim, buradaki kritik nokta toplumun devlet iktidarından özgürleşmesidir ve bu özgürleşmeyi sağlayan herhangi bir sistemde de sivil toplum gelişebilir.

olup ta izin verdiğidir. Bu durumun sebebi olarak Keynesyen politikalarda olduğu gibi kapitalizmin kendi geleceği için böyle bir politikayı hayata geçirdiği tezi öne sürülemez de, kapitalizmin getirilerinin son tahlilde sivil toplumu ortaya çıkarmak zorunda olduğu iddia edilebilir. Şayet, kapitalizm kendi geleceği için zorunlu olarak bir şeyleri hayata geçirecek olsaydı tıpkı Keynesyen politikalarda olduğu gibi, küresel ticaretin krize girdiği bir dönemde küresel pazarı yeniden inşa etmek için söz konusu politikaları küresel düzeyde uygulamak zorunda kalırdı. Fakat, bu bir hayli uzun dönem gerektirdiğinden böylesi bir ihtiyaç ortaya çıktığında demokrasi çoktan kaybedilmiş olabilirdi. Bu bağlamda, sahip olma temelinde gelişen bireysel özgürlük, teknoloji ve bilginin kolay ulaşılabilirliği gibi kapitalizmin getirileri sivil toplumu mümkün kılmış ve demokrasi ortadan kaybolmadan kendini daha güçlü olarak yeniden kurabilmiştir. Radikal demokrasi bağlamında olan da tam olarak budur. Özgür bireylerin kamusal alana inerek kendilerini farklılıklarıyla birlikte iktidarın sınırlandırması olmaksızın ortaya koyabilmeleri.

Fakat, sivil toplum Adam Ferguson'un gösterdiği üzere despotizme giden bir yol olabileceği³⁷ gibi aşırı durumlarda güçlünün zayıfı ezme mekanizmasına dönüşerek kendini imha etmesi de³⁸ mümkündür. Bu bağlamda kritik soru, sivil toplumun nasıl bir örgütlenmeye giderek devletin kolayca tahrip edemeyeceği bir kamu alanının varlığını sürdürmesine ve toplumun hiçbir kesiminin diğeri üzerinde tahakküm kuramamasına olanak sağlayacağıdır.³⁹ Hakim ideolojisiz bir toplumsallık⁴⁰ tesisi bu soruya yönelik kısa bir cevap olsa da söz konusu sorun bir hayli kritiktir ve yeni bir konu başlığı altında analiz edilmeyi beklemektedir.

³⁷ Aktaran, Keane, "Despotizm ve Demokrasi", a.g.m., s. 57

³⁸ Norbert Elias, "Şiddet ve Medeniyet: Fiziki Şiddet Üzerindeki Devlet Tekeli ve Bunun İhlali", Çev.: Ahmet Çiğdem ve Levent Köker, **Sivil Toplum ve Devlet: Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Der.: John Keane, Ayrintı Yayınları, İstanbul, 1993

³⁹ Ali Yaşar Sarıbay, **Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001 (3. Baskı), s. 135

⁴⁰ Sarbay, a.g.e., s. 136